

FETİH VE FATİH KONULU TİYATRO ESERLERİNDE FATİH'İN ÇOCUKLUĞU, EĞİTİMİ, ÇEVRESİNDEKİ BİLİM VE SANAT ADAMLARI

Müzeyyen BUTTANRI*

Fatih's Childhood, his Education and Scientists and Artists Around him in the Theatre Works Concerning Fatih and Fetih

Abstract :In this article about our work of theatre which is about Fatih Sultan Mehmet and his conquest. We tried to find out Fatih's childhood, his education and his appreciative of science and art. On fourteen theatre works that we have examined, we have seen that our subject is in ten of them. In this works we have determined that Fatih didn't like to read at first. But with his father's appointment with Molla Gürani as his teacher, he began to read more, while being a prince in Manisa, he got lessons from famous scientists. After he became a sultan he continued with his education, and with conquering İstanbul he worked to make a cultural centre of İstanbul, and invited the most famous eastern and westerner scientists. He knew all the science of his period, and sometimes he went to medressehs, and joined the debates with wise people, he made everything for them to work comfortable. Our theatre works preferred Akşemsettin and Molla Gürani at his surroundings. Thus, we see that Fatih Sultan Mehmet's success comes from his education in his childhood from the wise people, from the sheiks and artists. He knew their value and developed himself.

Keywords: Fatih, Molla Gürani, medresseh, theatre works, Akşemsettin

* Dr., Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Giriş

İyi yetişmiş bir devlet adamı, asker ve sanatkâr olan Sultan Mehmet-yaptıkları ile şahsiyeti arasındaki uyumun da etkisiyle- hem Türk ve İslâm âleminde, hem de bütün dünyada kendisinden en çok bahsedilen tarihî şahsiyetlerdendir. Devrin ve tarihin şahsında ifadesini bulduğu Fatih'in, çevresinde bulunan kişilerin her biri tek başına kendi alanında birer değerdir. Fatih gibi bir insanın yetişmesi için de böyle insanlara ihtiyaç vardır. Fatih Sultan Mehmet, kendisi de âlim, şâir, iyi bir asker ve yönetici olan II. Sultan Murat'ın oğludur. Sultan Murat, oğlunun iyi yetişmesi için bizzat meşgul olmuş, ona devrinin en iyi hocalarını tutmuştur. Oğlunun şehzadelîği sırasında iyi bir öğretim almasını sağlamış, onun sultanlık için yetiştirilmesini temin etmiştir. Fatih'in çocukluğunda Bursa'da Molla Yegân ve Molla Gürânî'den ders aldığı, Manisa'daki valiliği sırasında da Molla Hüsrev'in hocaları arasına girdiği bilinmektedir.

Padişah olduktan sonra da eğitime devam eden sultanın padişahlığı sırasında Mevlâna Hatip-zade, Mevlâna Hayrettin, Mevlâna Sirâceddin Mehmet, Mevlâna Abdulkadir Hâmidî, Mevlâna Sinaneddin Yusuf (Hoca Paşa), Mevlâna Ali Kuşçu, Mevlâna Hoca-zâde gibi ulema ve Şeyh Akşemseddin ile Şeyh Akbıyık onun hocası olmuştur.¹ "Hocam" dediği bu insanlara saygı ve hürmette asla kusur etmemiştir. Molla Zeyrek, Hızır Bey Çelebi, Ali Tûsî, Ali Kuşçu, Sinan Paşa, Molla Lütfî (Sarı Lütfî), onun her an yanı başındaki bilim adamlarındandır.²

Zağanos Paşadan askerlik dersleri alan Fatih'in ilk askerlik hocası, babasıdır. Babası Sultan Murat, henüz küçük yaşta onu yanında savaflara götürmüş, devlet idaresini öğrenmesi için de çocuk yaşta "Manisa Sancak Beyi" sıfatıyla Saruhan tahtına oturtmuştur. Bir devlet adamı olan Fatih'in aynı zamanda iyi bir asker olduğu, yaptığı savaş plânları ve savaflardaki komuta kabiliyetinden anlaşılmaktadır. İstanbul ve çevresinin, haritasını, surlarıyla burçlarının ve öbür istihkâmlarının plânlarını bizzat çizmiş, hücum noktasını, çeşitli kolorduların tertip tarzını, bataryaların ve kuşatma makinelerinin yerlerini, kanal kazılacak ve kullanılacak yerleri uzun uzadıya düşünerek tayin etmiş, bunları harita ve plân üzerinde işaretlemiştir.³

¹ Cahid Baltacı, "Fatih Sultan Mehmed Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Semân Medreseleri", *İstanbul Armağanı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 237-251.

² Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih*, Baha Matbaası, İstanbul, 1974, s. 76-85.

³ Ferik Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Kostantuniyye*, (hızl. Mehmet Şevket Eysi), Bedir Yayınları, İstanbul, 1994, s. 34.

Fatih'in tahtını babasına bırakarak tekrar Manisa'ya döndüğü yıllar, onun en verimli seneleridir. Eğitim ve öğretimine devam etmiştir. Orada vaktini okumakla geçirmiş, bir anını bile boş geçirmemiştir.

Şehzadeliğinden sonra hocalarını kendi seçmiş, onlara “musahib” payeleri vermiştir. Yabancıların bile haklı övgülerine mazhar olan Sultan Mehmet, gördüğü bu eğitim sayesinde ki henüz yirmi bir yaşında olmasına rağmen “cihan padişahı” unvanını almıştır. Bütün bu haklı övgülerin temelinde onun iyi eğitim görmesi, babasının onun için çok iyi hocalar tutması, çalışkanlığı ve öğrenme arzusu yatmaktadır. Bu arzu, onda ölünceye kadar sürmüştür.

Fatih Kanunnamesi'nin hazırlanmasında, İstanbul'un fethi plânlarının hazırlıkları ve Urban'ın toplarının dökümü sırasında onun geniş bilgisinin önemli rolü olmuştur. Çağdaşlarına ve o zamana kadar gelen Osmanlı sultanlarına nazaran çok iyi yetişen Sultan Mehmet, Boğazkesen Hisarının yapımına engel olmak için Bizans'ın gönderdiği elçiye, “Benim kudretim erişebileceği şeyler, benden öncekilerin hayal ufuklarına bile değmemiştir.” diyebilmiştir.

Fatih, devrinde bilim adamlarına büyük saygı göstermiş, onlara önemli görevler vermiştir. Devrinin devlet adamlarının çoğu ulemadandır. Bu güzel çevre içinde yetişen Fatih, devrinin bütün ilimlerini öğrenmiş, bildiği Rumca, Lâtince, Arapça ve Farsça sayesinde de bu dillerde yazılmış kitapları okuma fırsatı bulmuştur. Yılmaz Öztuna Fatih'i şöyle anlatır: “Fatih, şiddetli bir öğrenmek arzusu ile yanmaktadır. En çok harp sanatına meraklıdır. Her şeyi öğrenmek isteyen zekî bir araştırmacıdır. Türkçe, Yunanca ve Sırpçayı iyi konuşur. Her mevzuda son derece haristir. Her gün bir müddet okur. Roma tarihi, başka devletlerin tarihi, Laerce, Tite- Live, Heredot, Quinte-Curce, Papaların, Alman hükümdarlarının, Fransa ve Lombardiya krallarının vakanüvisleri okuduğu tarihler arasındadır. Avrupa'daki bütün devletleri tanır. Bilhassa İtalya'nın coğrafyasını teferruatıyla bilir. Büyük bir Avrupa haritasını yanından eksik etmez. Askerî ve coğrafî ilimlerle büyük bir zevkle meşgul olur, araştırmalar, incelemeler yapar.⁴

Fatih Sultan Mehmet, devrindeki şeyhlerin ve âlimlerin bir kısmını devamlı katında bulundurduğu, kendileriyle devamlı konuşmayı, sohbet etmeyi, hatta şakalaşmayı diğer zevklere dâima yeğ tuttuğu; özellikle elbise ve saltanata önem vermeksizin ulema kıyafetini tercih ettiği; bilgiye büyük değer verdiği, art niyetle kaleme alınmış yabancı kaynaklar ve onlardan aynen kopya edilmiş bazı yerli kaynaklar dışında bütün tarihlerde yazılıdır.⁵

Fatih, methini duyduğu bilim ve sanat adamlarını sarayına davet etmiş, onlarla tartışmalara girişmiş, münâzaralarını takip etmiştir. O, zihniyet itibarıyla

4 Yılmaz Öztuna, “İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmet” *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 4, Mayıs 1973, s. 38-51.

5 Ferik Ahmet Muhtar Paşa, *age.*, s. 386.

terakkî ve medeniyetten zevk alan, sanat ve fikir cereyanlarını yakından tanıyan, takip eden bir hükümdardır. Din, fikir ve vicdan hürriyetine saygıda son derecede geniş ve müsamahalıdır. Ayverdi onun için “Açtığı medreselerin şer’î ve naklî bilgilerine denk olarak tıp, astronomi ve bilhassa felsefe ve matematik gibi akli ilimlere de yer verdiğini gördüğümüz, gerek akliyyat, gerek nakliyyatta ilmî otoritesini kabul ettirmiş ilim erbabını, atalarının ananesine uyararak, büyük fedakârlıklar pahasına, dünyanın her tarafından sarayına topladı. Onun hakikî ilim adamlarına verdiği kıymet, tarihin kaydettiği müstesnâ vak’alardandır. Bilhassa sarayında kurulan ilim ve sanat havası o derecede kuvvetlidir ki, bu çapta bir fikir ve sanat akademisini kurmak, yer yüzünün hiçbir hükümdarına nasip olmamıştır.”⁶ der.

Edebiyatçı Nazif Sururi Bey, “Büyük Fetih” bayramı nedeniyle yaptığı konuşmasında Fatih’te Allah’ın yardımıyla tecelli eden üç büyük manevî kuvvetten bahseder: İlm, adalet, emanet-i kâmile.⁷

Fatih bir bilim adamı olarak devrinde pek çok medrese, mescit, zaviye, sıbyan mektepleri açmış, ülkeyi bir ilim merkezi yapmak için ülke dışındaki ulemayı da İstanbul’da toplamaya çalışmıştır. Tıp, matematik, astronomi, şerf ilimlerde pek çok âlimi çevresinde bulunduran Fatih’in ünlü matematik ve astronomi âlimi Ali Kuşçu’yu her menziline bin akçe ödeyerek Semerkant’tan İstanbul’a daveti ve gündelik iki yüz akçe ile Ayasofya Medresesi’ne tayini bilinmektedir.⁸ Zihniyet itibarıyla hem şarklı, hem garplı olan Fatih, İstanbul’u fetheder etmez ilk medreseleri açmış, Ali Kuşçu’dan başka, Ali Tûsî ve Molla Zeyrek gibi muktedir hocaları da bu kurumların başına getirmiştir.⁹

Fatih’in kütüphaneler tesisine de büyük himmeti dokunmuştur. İlk kütüphaneler, Zeyrek ve Ayasofya Medreseleri’nde açılmış, 1465’te yapılan Eski Saray’da ise, padişahın Manisa’dan ve Edirne’den getirttiği kütüphaneler ile meşhur Saray Kütüphanesi emsalsiz bir zenginliğe vâsıl olmuştur. Fatih otuz yıllık saltanatı sırasında şehirde on bir kütüphane kurulmasını temin etmiştir.¹⁰

Bir kanun yapıcısı olan Fatih, ilim ve ihtisasın devleti yükseltmedeki rolünü çok iyi anlamıştır. İstanbul onun zamanında bilginin ve medeniyetin merkezi olmuştur.¹¹

Fatih, tıpkı askerî fetihleri gibi, bilgi adına açtığı savaşta da âlimler ve sanatkârlar ordusu tesis etmiş ve bu muhteşem kadronun başına da yine kendisi

⁶ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 67-68.

⁷ Ferik Ahmet Muhtar Paşa, a.g.e., s. 432-433. (*Malumat Gazetesi*, 29 Mayıs 1900 tarihli nüshasından nakil).

⁸ Cahid Baltacı, *agm.*, s.245.

⁹ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s.72.

¹⁰ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 102.

¹¹ Mehmet Kaplan, “Namık Kemal ve Fatih”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VI, 31 Aralık 1954, s. 80.

serdâr olmuştur. İlmî öğretim heyeti, Çin müstesna olmak üzere başka hiçbir yerde, eşine rastlanılmayacak derecede otorite ve ehemmiyete sahip oldu. Burada ulema, din sınıfı değil, ilim ve edebiyatla donanmış bir heyettir. Büyük sivil memurlar, hâkimler, hekimler, hocalar bu heyetten seçilirler. Bütün memurlar yüksek mektep mezunudur.¹²

Fatih gittiği seferlerde de âlimlerinden bazılarını yanında bulundururdu. Yaratıcı bir zekâ, üstün bir deha ve muhakeme yeteneğine sahip olan Fatih, etrafına topladığı bilim, düşünce adamlarıyla her şeyi tartışır, her şeyi inceden inceye düşünür, sabahlara kadar zihnini kurcalayan problemler için kafa yorardı.

Fatih zamanında bilim yanında her türlü sanat kolu himaye ve gelişme imkânı bulmuştur. Fatih, âlimlere, şâirlere, resamlara sonsuz ümit ve imkân sahaları açarken, devrinin hattatlarına da ikramını ve takdirlerini bol bol bahşetmekten uzak kalmamıştır. Zamanında hat sanatının temeli atılmış, “celî yazı” en ileri devrelerinden birini yaşamıştır. Aklâm-ı sitte (altı kalem) denilen sülüs-ten başka, divânî yazı, Fatih devrinin yadigârıdır. Siyâkat yazısı resmî evrakta kullanılmaya başlanmış, vakıf ve tahrir defterleri siyâkatle yazılmıştır.¹³

Fatih, Ayasofya'nın câmie dönüştürülmesi sırasında mozaiklerinin bozulmasına kıyamamış ve üzerlerinin alçı ile örtülmesini emretmiştir. Onun zamanında portre ressamlığı dinî sebeplerle gelişmemiş olmakla beraber, minyatür, tezhip, ve yazı sanatlarında büyük gelişmeler olmuştur.¹⁴

Fatih, edebiyata ve güzel sanatlara değer vermiştir. Fatih'in güzel sanatlara karşı yakın ilgisini gösteren şu hadise önemlidir: İstanbul fethedilince Fatih Ayasofya kilisesine giderken azeplerden birinin bir resimli taşı kırmakla meşgul olduğunu görür. “Bu benim malımdır. Malıma ne taarruz edersin?” diyerek yalın kılıç üzerine yürümüştür.¹⁵

Fetih ve Fatih Konusunu İşleyen Tiyatro Eserlerimiz

Fatih ve İstanbul'un fethi hadisesinden bahseden bazı tiyatro eserlerinin oynandığına değişik kaynaklarda işaret edilmesine rağmen, 1950 yılına kadar bu konuda yazılmış hiçbir tiyatro eserinin metnine tesadüf edilememiştir.¹⁶

12 Sâmiha Ayverdi, *age.*, s. 69.

13 Sâmiha Ayverdi, *age.*, s. 110.

14 Ahmed Aymutlu, *Fatih ve Şiirleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 41.

15 Mehmet Kaplan, *age.*, s. 71-82.

16 Müzeyyen Buttancı, *Türk Edebiyatında Tarihî Tiyatro (Başlangıçtan 1950'ye Kadar)*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 535-536.

1872 Nisan ayında oynanan ve Mehmet Rıfat'ın olduğu sanılan *Fatih Sultan Mehmet yahut Feth-i Celil-i Kostantıniyye*¹⁷ adlı bir eserin İstanbul'da Fransızca çıkan bir gazetede kısa bir özeti verildiği Metin And tarafından ifade edilmesine rağmen¹⁸ bu esere de ulaşılammıştır.

Fethin 500. yıldönümüne rastlayan 1953 yılına hazırlık olmak üzere çeşitli alanlarda bu olayı konu alan eserler yazılmaya başlanmıştır. Tiyatro alanında Fatih ve Fethin olayını işleyen ilk eser 1951 yılında yazılmış olup, günümüze kadar Fatih'i işleyen on dört tiyatro eseriyle bir TV. senaryosu tespit edilmiştir.

Biz bu çalışmamızda, Fatih'i konu alan tiyatro eserlerimizde Fatih'in çocukluğu, yetiştirilmesi, bilime, bilim adamları ile sanatçılara verdiği önem ve çevresindeki bu kişilerin eserlere nasıl yansıdığını ele alacağız. Fatih'i işleyen on dört tiyatro eserinden dördünün konusu bizim çalışmamızın kapsamı dışında kalmıştır. Çalışmamızda yer alan tiyatro eserleri, eserlerin yayınlanış kronolojilerine göre incelenecektir.

1. Fatih'in Çocukluğu

Yaramaz, ele avuca sığmayan bir çocuk olan Fatih,¹⁹ okumaya meraklı olmamakla beraber, harp oyunlarında oldukça başarılıdır. Molla Gürani'ye kadar onun için tutulan hocalar pek başarılı olamamışlardır. Fatih'in çocukluğu tiyatro eserlerimize şöyle yansımıştır:

*Küçük Serdar (Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu)*²⁰ (1953) adlı eserde Fatih'in doğumu ve çocukluğu şöyle anlatılmaktadır:

Sultan II. Murat, oğlu Mehmet'in doğumunda büyük heyecan duymaktadır. Dört oğlu vardır. Bu çocuğunun da erkek olmasını ve namının dünyaları tutmasını ister. Aynı gece gökyüzünde kuyruklu yıldız belirmiştir. Sultan

¹⁷ Metin And, "Türk Tiyatrosunda Tarihî oyunlar ve Bunların Yazılış Gereççeleri", 7. *Uluslararası Türk Tarih Kongresi, Bildiri Kitabı*, TTK Yay., Ankara, 1970, s. 768-773.

¹⁸ Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1972, s. 352.

¹⁹ Samiha Ayverdi Şehzade Mehmet için şunları söylemektedir: "Küçük Çelebi Mehmet'in okumakla pek başı hoş değildir. Öğrenme ve öğretmeye titiz bir alâka gösteren II. Murat, biraz başına buyruk oğlunu disiplin altına almak için endişelendiği sırada Molla Yegan, hac dönüşü Mısır'da tanıştığı ve pek beğendiği M. Gürani'yi Bursa'ya getirerek sultana takdim eder. Sultan II. Murat, ciddiyetine ve ilmine hayran olduğu Molla Gürani'yi oğluna hoca tayin etmiştir. Bu hocanın ilk dersine değnekle girdiği ve okumakta gevşeklik gösterirse padişah babasının emriyle buna müracaat edeceğini söylemiş olduğu rivayet edilir. (bk., *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtiḥ*, Baha Matbaası, İstanbul, 1974, s. 23-25).

²⁰ Siral Beriâ, *Küçük Serdar (Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu)*, Tan Matbaası, İstanbul, 1953, 32 s.

müneccim başını çağırır, ona bu yıldızın bir işaret olabileceğini söyler. Müneccim başı, bu çocuğun çok talihli, çok dirayetli, düşmanlara felâket, bize nur yağdıracağını, erkek olursa yıldızın kuyruğundaki çizgiler kadar zafer kazanacağını ifade eder. Murat, müneccim başından bu çocuğun Kostantin'i yenerek Bizans'ı alacağını da öğrenir (s. 5-6).

Şehzade Mehmet, sekiz yaşına geldiği halde lalası onunla baş edememektedir (s. 7). Bilek güreşi; ok atma, at koşturma, cop oynama gibi harp oyunları en büyük eğlencesidir. Sultan Murat bir gün şehzadeyi yanına çağırarak ona tahtın tek varisi olduğunu, devlet işlerini öğrenmesi için onu Manisa'ya vali olarak tayin ettiğini bildirir. Böylece orada hem idare işlerini öğrenecek, hem de okuyacaktır (s. 8). Sultan Murat ona hocalar göndereceğini söyler. Şehzade Mehmet nasıl olsa padişah olacağını, okumanın ona gerekmeyeceğini söylemesi üzerine Sultan Murat, devleti idare edecek kişinin bilgili olması gerektiğini anlatır. Bu bilgiyi de ona hocaları verecektir (s. 9).

Manisa'ya gönderilen şehzadeyi okutması için hocalar gönderilmiştir. Ancak pek çoğunu kendisinden uzaklaştırmayı başaran Şehzade Mehmet'in durumu babası Sultan Murat'ı üzmektedir. Bilgisinden ve ciddiyetinden hoşlandığı Molla Gürani'yi oğluna hoca tayin eder. Manisa'ya gelen ve şehzadeyi yanına çağıran Molla Gürani'nin onu ayağına çağırmasından şehzade rahatsız olur. "Ben şehzadeyim, o benim ayağıma gelsin." diye itiraz eder. "Yine okumam, onu da gönderirim." diye düşünmektedir. Lala ikinci kez şehzadeye gelerek hocasının "O bir şehzadeyse, ben de hocayım, ona tez söyle yanıma gelsin." dediğini bildirir. Hocanın zorlu birisi olduğunu anlayan şehzade Molla Gürani'nin yanına gider. Hoca ona elini öptürür. Elinde de bir değnek vardır. Şehzadeye bu değneği kendisi için taşıdığını, şayet okumak istemezse kendisini döve döve okutacağına dair babasına söz verdiğini bildirir. Şehzade Mehmet padişah olacağını ve kendisine okumanın gerekmediğini ona da söyler ve odadan kaçır. Gürani lalaya bağıırır: "Bre tutun şunu, getirin buraya, okumaktan kaçmanın ne demek olduğunu anlatayım ona. Tez yakalayıp getirin ne duruyorsunuz?" Çok kızmış gibi görünen Gürani, "Beni kızdırırsan seni sahiden döveceğim." diye onu yanına oturtur ve ona neden okuması gerektiğini anlatır. Anlatılanlar karşısında hocasına hak veren Şehzade Mehmet, onun elini öper. Bundan sonra çok çalışacağını, onun yüzünü kara çıkarmayacağını söyler (s. 12-15).

*Fatih'in Çocukluğu*²¹ (1954) adlı, müzikli oyunda. Şehzade Mehmet, Manisa'nın beyidir. Musiki, oyun, eğlenceden zevk alan çocuk şehzade, okumanın yorucu olduğunu düşünmektedir (s. 6). Manisa'nın şairleri, oyuncularını ona pek hünerli gelmiştir. Ancak kendisi de ata binmek, ok atmakta marifetlidir (s.10).

21 Münir Ceyhan, *Fatih'in Çocukluğu*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1954, 30 s.

Eski tarz eğitim yapan bir sınıfa Şehzade Mehmet de girer. Çocukların topluca bir şeyleri tekrar ettiğini duyan Mehmet, bunu da şarkı sanmıştır. Hoca bunun şarkı olmadığını, ders yaptıklarını söyler. Fatih:

*“Ders filân istemem
Aklım oyunda şarkıda”*

diye hocaya ders yapmak istemediğini bildirir (s. 15). Bu sırada babası Sultan Murat’ın ona Edirne’den bir hoca gönderdiğini öğrenir. Hoca Molla Gürani, elinde sopası onu beklemektedir. Biraz sonra Molla Gürani, ellerinde falaka olan adamlarla sınıfa girer. Şehzade Mehmet, burada hocası olduğunu, kendisine gerek olmadığını söylemesi üzerine Gürani:

*“Edirne’de duyduk biz
Nasıl ders çalışırsın
Gidişin fena gidiş
Oyuna alışırsın.
Devlet işleri dönmez
Şarkı, oyunla öyle
Yarın padişah olsan
Ne yapacaksın söyle?”*

der. Fatih yardımcıları olacağını, onların işleri döndüreceğini söyler ve elindeki sopayı ihtiyar olmadığı halde neden taşıdığını sorar. Soplanın yaramazları aradığını söyleyen Gürani, “Oyuna, haylazlığa bugün son.” diye Mehmet’i falakaya yatırır. Fatih yaramazlığa tövbe etmiştir. Sınıf da Gürani’den korkar ve derslerini topluca okumaya başlar (s. 18).²²

2. Fatih’in Eğitimi ve Yetiştirilmesi

Sultan II. Murat, çocukken pek okumaya meraklı görünmeyen Şehzade Mehmet için büyük endişe duymuş, onun iyi yetişmesi için bizzat meşgul olmuş, ona devrinin en iyi hocalarını tutmuştur. Oğlunun şehzadelik sırasında iyi bir öğretim almasını sağladığı gibi aynı zamanda onun sultanlık için yetiştirilmesini de temin etmiştir. Bursa’da Molla Yegân ve Molla Gürani; Manisa’da Molla Hüsrev, Fatih’in hocaları olmasına karşın, tiyatro eserlerimizde onun zikredilen tek hocası Molla Gürani’dir. Molla Gürani, sadece onun hocası

²² Molla Gürani, oldukça ciddi bir bilim adamıdır. Fatih’in manevî dünyasının da şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Gürani, ilmi kîfayetinden başka zaman ve mekân ölçüsünde kıymetini kaybetmeyecek mazbut ve çok dürüst bir mizaca sahiptir. Molla Gürani, Fatih’in manevî dünyasının şekillenmesinde de Akşemsettin gibi önemli bir rol oynamıştır. (bk., Sâmîha Ayverdi, *age.*, s. 23-25).

olmayıp, aynı zamanda Fatih'in sürekli yanında bulundurduğu bilim adamlarından da birisidir.

Çocukken okumaktan hoşlanmayan Fatih'in tiyatro eserlerimizde Molla Gürani'nin hocası olmasından sonra değiştiği görülür. Fatih'in iyi bir öğretim gördüğünü ilk ele alan eser, *Deniz Abdal*'dir.

Fethin 500. yıldönümü nedeniyle yazılmış bir radyofonik piyes olan *Deniz Abdal*²³ (1971)'da, Fatih'in şehzadeligi sırasında iyi bir eğitim gördüğü ve Şehzade Mehmet'in ikamet ettiği Manisa'nın, devrinin bilim adamlarıyla ünlü eserlerinin toplandığı bir yer olduğuna işaret edilmektedir. Deniz Abdal, Karamanlı Mustafa Beydir. Karaman Beyinin damadı olup, okumaktan başka hiçbir işi olmayan Mustafa Bey, eşi bulunmaz bir kitabın peşine düşmüştür. Ona ancak Manisa'da bulabilirsin demişlerdir (s. 46). Çünkü Manisa, Şehzade Mehmet'in eğitildiği ve devrin bütün bilim adamlarının ona ders vermek için toplandığı yerdir. Burada büyük bir kütüphane bulunmakta, Şehzade Mehmet, burada ünlü bilim adamlarından ders almaktadır. Beş aydır geri dönmeyen Deniz Abdal'ı aramak için Karaman Beyi Manisa'ya gelir. Aradığı kitabı bulup bulamadığını soran Karaman Beye Deniz Abdal, Şehzade Mehmet'le ahbap olduğunu söyler. Karaman Bey, Şehzade Mehmet'in "vur patlasın çal oynasın" misali zaman geçirdiğini söylemesi üzerine Deniz Abdal:

"Nerde?

Şimdi kartal bakışı taze bilgi peşinde

Her gün hocalarıyla bir kitabın başında" (s. 53)

diye cevap verir. Onun "Huyu, suratı nasıl?" sorusuna da

"Hem kalem, hem kılıç ustası eli,

Geç sevip güç kanyor. Fakat çabuk coşuyor

Çocukça gülümsüyor, ermişçe konuşuyor." (s. 54)

der. Şehzadenin İstanbul'a tutkulu olduğunu söyler. Bu güzeli onun aklına okuduğu kitaplar sokmuştur (s. 54). Deniz Abdal kendisinin de bu güzele vurulduğunu, görmediği denizin abdalı olduğunu söyler²⁴.

Şehzade Mehmet'e ilk hoca tayin edilmesine değinilen *Fetih*²⁵ (1988), adlı eserde II. Murat, Akşemsettin, Hacı Bayram Veli ile Bursa sarayının bahçesinde İstanbul'un alınması ile ilgili sohbet ederlerken Molla Yegân ve

23 Behçet Kemal Çağlar, "Deniz Abdal", *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un Fethine*, Devlet Kitapları, Bin Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 41-85.

24 Deniz Abdal, İstanbul'un fethinde Anadolu'dan akın akın gelen gönüllülerin başında bir ermiş olup fetih sırasında şehit edilmiştir.

25 Ali Nar, *Fetih*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, 46 s.

Muolla Gürani yanlarına gelir. Hacdan dönen Molla Yegan'a, II. Murat, "O mübarek beldeden hediyeniz nedir?" diye sorar. Molla Yegan, "Molla Gürani'yi getirdiğini, onun âlim ve fazıl olduğunu söyler. II. Murat çok sevinmiştir. Molla Gürani'yi oğluna hoca tayin eder (s. 14).

Bir gün Molla Gürani, Fetih Suresinin meal ve tefsirini yapmış, Resulullah'ın Mekke'yi fethini anlatmıştır. Şehzade Mehmet dalar. Onun İstanbul'un fethini düşündüğünü öğrenince onu sabrı tavsiye eder ve "İzn-i ilâhiye ereceksin." der. Gürani'nin bu sözü çok hoşuna giden Şehzade Mehmet, hocası ayrıldıktan sonra arkadaşlarını yanına çağırır ve onlara padişah taklidi yaparak görevler dağıtır.

Gürani "Ayasofya'da Allah ve Resulünün adını çınlatmaya var mısınız?" diye onu sık sık tahrik eder, Muhammed'in mucizesinin yakın olduğunu söyler (s. 18).

3. Fatih'in Bilime, Bilim Adamlarına ve Sanatçılara Verdiği Değer

Fatih'i Fatih yapan en önemli faktör, Fatih'in ilme ve sanata verdiği değerdir. Fatih ilim ve ihtisasın devleti yükseltmedeki rolünü çok iyi anlamıştır. İstanbul onun zamanında bilginin merkezi olmuştur. Edebiyata ve güzel sanatlara değer veren Fatih, şark ulemasından başka garp ediplerine bile ihسانlarda bulunmuştur. Mehmet Kaplan bir Lâtin şairinin takdim ettiği kasideye caize olarak hemşehrilerinden bir çoğunu azâd eylediğini nakleder.²⁶

Fatih, hemen her yolculuğunda âlimlerle tek tek veya heyet halinde bulunurdu. Ulema ile toplantılarında ise ilk zamanlar onlarla beraber yemek yerdi.²⁷ O, ilimle ve âlimlerle meşgul olmayı devletin önemli işlerinden saymıştır. Fatih'in bilime ve bilim adamına verdiği önemi en geniş biçimde işleyen eser, *Fatih Sultan Mehmet*²⁸ (1970)'tir. Yazar Sönmezler bu eserde şu olayları nakleder:

İstanbul alınmış, imarına başlanmıştır. Fatih için ihmale gelmez bir mesele vardır: Şehri bir ilim ve irfan merkezi yapmak. "Bu şehir devletimizin başkenti olmakla kalmamalı, aynı zamanda dünyanın en ileri ilim ve irfan merkezi haline gelmelidir. Surları fethetmekle gösterdiğimiz çabanın daha fazlasını bu yolda göstereceğiz." diyen Fatih, hamam ve medreselerin derhal faaliyete geçmesini ister ve ilk olarak Ayasofya medresesinde derse başlanmasını ister. Molla Hüsrev'e burada hocalık edeceğini bildirir (s. 40). Pantokrat Ma-

²⁶ Mehmet Kaplan, *agm.*, s. 81.

²⁷ A. Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmet, İlmî Hayatı ve Faliyeti", *İstanbul Risaleleri I*, s. 380-382.

²⁸ Süleyman E. Sönmezler, *Fatih Sultan Mehmet*, Ticaret Matbaası, İzmir, 1970, 93 s.

nastırı'nda geçici olarak medreseler açılmasını, buradan da Molla Zeyrek'in mesul olmasını ister. Fatih, Ali Kuşçu'nun methini duymuştur. "Davet edelim de Ayasofya Medresesi'nde tedaris etsin." der. "Her kim ki bize bir büyük âlimi haber verir, mükâfatların en büyüğünü götür. Dünyanın gelip geçici saadetlerinin pek çok değeri yoktur. Ancak ilme istinat ederek memleketimiz payidar olacaktır." diyen Fatih, İstanbul'da eğitim işlerini de başlatmış olur (s.40).

Fatih, bir gün Kıımlı bir mollaya "Bugün Kıırım'da altı yüz musannif varmış ki hep teliflerle iştigal ederlermiş, gerçek mi?" diye sorar. Molla gerçek olduğunu, ancak şu anda bunlardan eser kalmadığını, bir hain vezir yüzünden onların arasında nifak çıktığını, memleketin harabeye döndüğünü söyler. 'Malumunuzdur ki ilim ve marifet, memleketin mamuriyetine sebep olur.' der. Sadrazam Mahmut Paşa 'Suç vezirin değil, suç ol Kıırım hanınındır ki öyle hâin bir vezire devlet idaresini teslim etmiş.' der. Bunu haklı bulan Fatih "Biz hiçbir zaman memlekette ilmi ihmal etmeyeceğiz." der (s.79).

Yine aynı eserde Fatih'e gelen haberci, kendisine bir beyit gönderen ve şair olduğunu söyleyen bir çobandan bahseder. Fatih gönderilen beyti okuduktan sonra yanındakilere de okur:

*"Devletlü hüinkârım gününüüz hayrolsun.
Yediğın bal ile kaymak, güzergâhın çayır olsun."*

Fatih şairi getirmelerini ister. Huzura kabul edilmekten çok mutlu olan şair, onun için dualar eder, Tanrının kendi ömründen alıp sultanına vermesini ister. Fatih, "Senin hayatın benimkinden daha az kıymetli değildir. Bir insan sultan olabilir ama bir âlim, şâir, bir hoca, bir molla değerinde olamaz. Bu büyük kıymetler ülkemizde uzun müddet yaşmalıdır." der ve ona oldukça yüklü bir bahşış verir. Mahmut Paşa buna şaşırır. Daha belîğ kasidelere daha az caize verdiğini, bu cahil adamın iki satırına bu kadar çok paha biçmesinin nedenini sorar. Fatih bu iki satırın diğerlerinden daha samimi geldiğini, adamcağızın ömründe en lezzetli yiyeceğın bal ile kaymak, en güzel yerin de çayır olduğunu, onun başka bir şey görmediğı için bunları kendisine lâıyk gördüğünü söyler (s.79-80).

Sultan elbisesi yerine ulema elbisesi ile dolaşmaktan büyük zevk aldığı söylenen Fatih'in geç vakitlere kadar ilimle uğraştığı ve ilim adamlarının rahat çalışması için ortamlar hazırladığı bilinmektedir. Fatih için bilim adamı olmak imtiyazlı bir durumdur. Onu sultanlığa bile tercih eder. Meşhur kanunnamesinde bilim adamı olmayı, medresede bir odaya sahip olmayı da şarta bağlamıştır.

Fatih kendi yaptırdığı Fatih Medresesi'nde bir gece ışığı yanan Molla'nın odasına girer. Kitaplarına dalmış olan Molla, onu yeğeni sanır ve ondan bitmek üzere olan mumu yenilemesini ister. Fatih hiç aldırış etmeden raftaki

mumu alır, onu yakmak üzere iken Molla bunu fark eder ve özür diler. Fatih “Seni kitaplarından ayırdığım için asıl suç bende.” der (s.87). Fatih, onların hallerinden memnun olup olmadığını sorar. “Sultanım sayenizde ilimle uğraşabiliyoruz.” der. Fatih’in molladan bir isteği vardır: Medresede bir oda sahibi olmak. Molla Fatih’in bu konuda koyduğu kanunu hatırlatır. “Malûmu devletleridir ki, medreselerde bir odaya sahip olmak için ilim sahibi bulunduğunuzu ispat etmelisiniz.” Arzusunun bu olduğunu söyleyen Fatih, “İlim irfan sahibi olanlar makbulümüzdür. Onlara oda veririz... Elbette imtihan olacağız. İlimim böyle bir odaya sahip olmak için kâfi gelirse ne âlâ... Aksi halde bir ilim sahibinin yerini fuzulen işgal etmeye ne hakkım var...” der (s. 87-88).

Fatih girdiği sınavı başarmış, medresede bir odaya sahip olmuştur. Bunun gururunu taşıyan Fatih, Molla Lütü’ye sınavda duyduğu heyecanı, İstanbul’u fethederken bile duymadığını söyler. Hocalarının yüzünü güldürmüş olmaktan mutludur. Molla Gürani, Molla Hüsrev, Şeyh Akşemsettin, Akbıyık Dede ve diğer âlimler karşısında mahcup olmadığından dolayı Tanrı’ya şükreder. Lütü’nin “İlminiz hepimizden yüksektir.” sözüne Fatih “Hayır, sizlerden yüksek olamaz. Çünkü ben sadece ilimle değil, devlet işleriyle de meşgul olmak zorundayım Lütü.” der (s. 89).

Molla Lütü ile kendi sarayının kütüphanesinde kitap karıştıran Fatih, kendine âit sarayı değil de medresede bir odası olmaktan duyduğu sevinci şöyle anlatır: “Binlerce kişinin sarayı olur. Ve lâkin benim gibi bir odası olan kaç kişi sayarsın... Deseler ki bir saray mı, yoksa yoksa bir medrese odası mı?..” (s. 89)

Kendisine “Sultanım” diye hitap eden Molla Lütü’ye, “Burası benim kütüphanem. Burada sen ve ben varız. Sen de ilmini ispat etmiş, bir odaya sahip olmuşsun. Kaç zamandır ben dahi bunu arzu ederdim.” diyen Fatih, padişah olmasına rağmen kendini bir bilim adamı olarak hissetmektedir (s. 89).

Fatih devrinde medreselerde ders, aktif olarak yapılır; derse bütün öğrencilerin iştirakiyle tartışma açılır, müderrisin katkılarıyla ders işlenirdi. Bu tartışmalara Fatih’in de zaman zaman katıldığı ve bundan çok zevk aldığı belirtilmektedir. Bu konuya A. Turan Oflazoğlu, “*Bizans Düşüü/Fatih*” ile “*Topkapı*” isimli eserlerinde değinmektedir. Yazarın *Bizans Düşüü/Fatih*²⁹ adlı eserinde bilim adamları bir gün Edirne’deki sarayda, aklın mı yoksa inancın mı hayatın hakkını vermek için daha gerekli olduğunu tartışmaktadırlar (s. 15-16). Onları uzun uzun dinleyen Fatih, tartışmaya katılmış, sonunda akıl ve inancı bir arada tutmak gereğinden bahsederek: “Peki efendiler, süvari denilen akli, inanç küheylânına bindirip dolu dizgin yollasak hedefe...” diyerek tartışmaları

²⁹ A.Turan Oflazoğlu, *Bizans Düşüü/Fatih*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, 118 s.

sonuca bağlamıştır. Bu tartışma yazarın *Topkapı* adlı eserinde de geçmektedir (s. 3-4).

4. Fatih'in Çevresindeki Bilim ve Sanat Adamları

Tarihe mal olmuş büyük insanların çevresinde bulunan, onları yetiştiren kişiler de bu büyüklüğe lâyık kişilerdir. Onun şahsiyetinin gelişmesinde rolü olan bilim adamları, aynı zamanda onun hocası olmuştur. Hepsisi de kendi sahasında şöhret bulmuş kişilerdir. Padişah olduktan sonra da eğitime devam eden sultanın, padişahlığı sırasında da pek çok bilim adamından ders aldığı, onları sarayında bulundurduğu, devlet görevlilerini onlardan seçtiği bilinmektedir. Fatih'in âlimlerle bitmez tükenmez bir münasebeti vardır. İlim ve irfanıyla şöhret bulan zevatı İstanbul'a çağırarak burasını ilim ve fen merkezi haline getirmeye çalışırdı. Bu uğurda da hiçbir fedakârlıktan çekinmezdi. Fatih devrinin âlimleriyle sık sık bir araya gelir, değişik bilimsel konuları onlarla tartışır, onlara yakın bir alâka gösterirdi. Fatih'in çevresinde bulunan hocaları, devlet adamları, aynı zamanda devrin önemli bilim adamlarıdır. Fatih zamanı, âlimler için yaşanacak ideal bir devir olmuştur.

Fatih'in ilk hocası, kendisi de bir âlim, şâir, iyi bir asker ve yönetici olan babası Sultan II. Murat'tır. Tiyatro eserlerimizde Sultan II. Murat'ın âlimlik yönü değil, babalık yönü ağır basmıştır. O, oğlunun iyi yetişmesi için endişe duyan bir babadır.[*Küçük Serdar* (1953) ve *Fetih* (1988)]

Akşemsettin ve Molla Gürani, tiyatro eserlerimizde, en çok sözü edilen âlimlerdir.

4.1. Molla Gürani³⁰

Fatih'in babasından sonra ilk hocasıdır. Devrin bilim adamlarına ilmi hüviyetini kabul ettirmiş olan Molla Gürani, padişah olduktan sonra da hep Fatih'in yanında bulunmuş ve onun olgunlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Fatih çok hürmet etmekle beraber ciddi ve ağırbaşlı olan Molla Gürani ile hoş lâtifelerde de bulunduğu bilinmektedir.³¹ Tiyatro eserlerimizde onu Fatih'in ilk

³⁰ Osmanlı müfessir, fakih, hadîs âlimi ve şeyhülislâmı. 1416'da doğdu. Bağdat, Diyarbekir ve Hisn Kayfa'dan sonra Şam'a geldi. Devrinin en büyük din âlimlerinden ders aldı. Bir ara katıldığı bir tartışmadan dolayı Şam'a sürüldü. Daha sonra Osmanlı ülkesine geldi. Hacca gitmekte olan Molla Yegan'ın, Kahire'de tesadüf ettiği Molla Gürani'yi hac dönüşü Sultan II. Murat'a getirdiği bilinmektedir. Sultan Murat, Gürani'yi eski Kaplıca'daki medreseye, sonra Yıldırım medresesine tayin etti. Onun sert ve eğilmez mizacını gören padişah, kendisini o sırada Manisa'da vali bulunan Şehzade Mehmet'e muallim tayin etti. Fetih'ten sonra kazaskerlik ve daha sonra Bursa kadılığında bulundu. İlmî her şeyin üstünde tutan bir âlim timsâli olarak mümtaz bir mevkisi olmuştur. (bk., Ahmet Ateş, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. 8, Eskişehir, 1997, s. 406-408).

³¹ A. Süheyl Ünver, *age.*, s. 383.

hocası ve sürekli yanında bulundurduğu, akıl danıştığı bir ulema olarak görürüz. Yukarıda Fatih'in eğitimi ve yetişmesi bahsinde iki eserde Fatih'in ilk hocası olarak değindiğimiz Molla Gürani, beş eserde daha geçmektedir. O bu eserlerde, Fatih'in sürekli yanında, meclisinde, harp divanında yanı başındadır. İstanbul'u alacağına dâir onu sürekli desteklemiş, moral vermiş, onun ümitsizliğe kapılmasına engel olmuştur. Fatih'in yanında, Sadrazam Halil Paşanın karşısındadır. Molla Gürani'yi konu alan eserler şunlardır: *Küçük Serdar (Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu)* (1953), *Fatih* (1953), *Fatih'in Çocukluğu* (1954), *Fatih Sultan Mehmet* (1970), *Her Bizans'a Bir Fatih* (1970?), *Deniz Abdal* (1971), *Fatih* (1988).

Molla Gürani, *Küçük Serdar (Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu)* (1953)'da ciddî ve bilgili bir ulema olduğu için Sultan II. Murat tarafından oğluna hoca tayin edilmiştir. Manisa'ya gelen ve şehzadeyi yanına çağıran Molla Gürani'nin kendisini ayağına çağırmasından Mehmet rahatsız olur. "Ben şehzadeyim, o benim ayağıma gelsin." diye itiraz eder. "Yine okumam, onu da gönderirim." diye düşünmektedir. Lala tekrar gelerek hocasının "O bir şehzadeyse, ben de hocayım, ona tez söyle yanına gelsin." dediğini bildirir. Hocanın zorlu birisi olduğunu anlayan şehzade Molla Gürani'nin yanına gider. Hoca ona elini öptürür. Elinde de bir değnek vardır. Şehzadeye bu değneği kendisi için taşıdığını, şayet okumak istemezse kendisini döve döve okutacağına dair babasına söz verdiğini bildirir. Şehzade Mehmet padişah olacağını ve kendisine okumanın gerekmediğini ona da söyler ve odadan kaçar. Gürani lalaya bağırır: "Bre tutun şunu, getirin buraya, okumaktan kaçmanın ne demek olduğunu anlatayım ona. Tez yakalayıp getirin ne duruyorsunuz?" Çok kızmış gibi görünen Gürani, "Beni kızdırırsan seni sahiden döveceğim." diye onu yanına oturtur ve ona neden okuması gerektiğini anlatır. Anlatılanlar karşısında hocasına hak veren Şehzade Mehmet, onun elini öper. Bundan sonra çok çalışacağını, onun yüzünü kara çıkarmayacağını söyler (s. 12-15).

Aradan beş yıl geçmiş, Şehzade Mehmet, babasının istediği gibi ağırbaşlı, temkinli, padişahlık edecek kadar dirayetli, edebiyata meraklı birisi olmuştur. Şehzade Mehmet hocasına "Senin şiddetle bilgin beni adam etti." demektedir. Molla Gürani şehzadedeki gelişmeden mutludur.

Gürani'den oğlu ile ilgili güzel mektuplar alan Sultan Murat, yorgun olduğunu söyleyerek oğluna tahtı bırakmıştır. Molla Gürani, yetiştirdiği şehzadenin padişah olmasından gurur duyduğunu söylemesi üzerine Mehmet "Ben senin gibi paha biçilmez bir âlimin talebesi olmakla bu mertebeye eriştim. Beni yetiştiren, yükselten sensin." der (s. 18).

Fatih'in Çocukluğu (1954)'nda Molla Gürani, Şehzade Mehmet'in hocası olarak Manisa'ya gelmiştir. Molla Gürani, şehzadenin ders gördüğü sınıfa sopası ve ellerinde falaka olan adamlarıyla girer. Şehzade Mehmet, burada hocası olduğunu, kendisine gerek olmadığını söylemesi üzerine Gürani,

“Gidişin kötü, böyle oyunla devlet işleri yürümez. Padişah olunca ne yapacaksınız?” diye kızar. Ona da Fatih, yardımcılarını olacağını, onların işleri döndüreceğini söyler ve Gürani’ye elindeki sopayı ihtiyar olmadığı halde neden taşıdığını sorar. Sopanın yaramazları aradığını söyleyen Gürani, “Oyuna, haylazlığa bugün son.” diye Mehmet’i falakaya yatırır. Fatih yaramazlığa tövbe etmiştir. Sınıf da Gürani’den korkar ve derslerini topluca okumaya başlar (s. 18).

Fatih genç yaşta padişah olmuştur. Kılıcını hocası Molla Gürani kuşatmıştır. O sırada “İstanbul bir zalimin pençesinde inliyor.” haberi alınmıştır. Molla Gürani, Fatih’ten bunun çaresini bulmasını ister. İstanbul’un alınması için hazırlıklar başlamıştır. Molla Gürani öğrencisi sultana duâ eder. Esir Bizanslılar kurtarılacaktır. Hazırlıklar yapılmış, Fatih İstanbul’a girmiştir. Fatih, kendisine sunulan kırmızı gülleri hocası Gürani’ye sunar. Hocasının elini öpen Fatih:

*“Şu eller ki yıllarca
Emek verdiler bana,
Varlığımı borçluyum
Yalnız ve yalnız sana.” (s. 30)*

diye hocasına minnetini bildirir. *Bizans Düştü Fatih* adlı eserde kendisine sunulan gülleri Akşemsettin’e sunan Fatih, bu eserde onları ilk hocası Molla Gürani’ye göndermiştir.

Fatih, ilk hocası Molla Gürani’nin elinde yetişmiş olduğunu padişah olduğunda bile unutmamış, dâima ona minnettar kalmış, hürmet etmiştir.

*Fatih*³² (1953) adlı eserde İstanbul kuşatması kırk gündür sürmektedir. Fatih çadırında bütün ulemaları, şeyhleri, beyleri ve tecrübeli yeniçeri zabitlelerini toplamış, herkesin hiç çekinmeden kuşatma hakkında fikirlerini söylemesini istemiştir. Sadrazam Candarlı Halil Paşa, kuşatmanın kaldırılmasını, Bizans’ın vergiye bağlanmasını istemektedir. Zağanos Paşa buna şiddetle karşı çıkar. Turhan Bey, Akşemsettin, Ahmet Gürani de Zağanos Paşa gibi düşünmekte, harbe devam edilmesini istemektedirler. Fatih de bu düşüncededir (s. 28). Son hücum yapılmış, Fatih yanındaki heyeti ile İstanbul’a girmiştir.

Fatih Sultan Mehmet (1970)’de Molla Gürani, Fatih’in yapmak istediklerini sorduğu bir akıl hocasıdır (s. 31). Fatih İstanbul’u aldıktan sonra da, şehrin yerleştirilmesinde Fatih’e Akşemsettin’le birlikte yardımcı olmuştur.

Fethin 500. yıldönümü nedeniyle yazılmış bir radyofonik piyes olan *Deniz Abdal* (1971)’de Molla Gürani, İstanbul’un fethinde öğrencisi Sultan Mehmet’in yanındadır. Akşemsettin’le birlikte bir köşede surlar önünde yapılan son

32 İbrahim Yağcı-Şinasi Okur, *Fatih*, Gün Basımevi, İstanbul, 1953, 58 s.

çarpışmayı izlemektedirler (s.83). Sabah olmak üzeredir. Fatih onların buldukları köşeden savaşı izlemelerini istemiştir. Önlerinde savaşanlar, Deniz Abdal'ın peşinden gelen gönüllülerdir. Gürani, Ulubatlı Hasan'ın bayrağı surlara diktiği müjdesini Akşemsettin'e vererek mutluluğunu ona "Aç gözünü sen şimdi Ulubatlı'ya bak." (s.85) diye gösterir.

*Her Bizans'a Bir Fatih*³³ (1972 ?³⁴) adlı eserde Molla Gürani, destursuz Fatih'in odasına girmekte, Fatih ona büyük saygı göstermektedir. Aynı zamanda bir derviş olan Gürani, ona düşüncelerinin, kendi düşünceleri ile aynı olduğunu söyler ve sabahlara kadar ışığı yanan Fatih'in uyumasını ister (s. 16-18). Bizans elçilerinin kabulünde Molla Gürani de Sadrazam Halil Paşa ve Şair Ahmet Paşa ile birlikte sultanın yanındadır. Elçilerin tehditkar konuşmaları karşısında öfkelenen Gürani'yi durduran Fatih, "İsteklerinizin yerine getirilmesini hocamız da istiyor." diye elçiyi daha fazla konuşurmamıştır (s. 39). Molla Gürani, Rumelihisarı'nın yapımında Fatih'in istememesine karşın, sırtında taş taşımıştır (s. 41). Fatih, Molla Gürani'yi çağırarak onunla İstanbul'un şimdiye kadar kimler tarafından kuşatıldığı üzerine bir sohbet eder ve Bizanslıların Bizans'ın korunduğuna dair inandıkları efsanenin ya kendisi ya da Akşemsettin, Akbiyık, Hüsrev Hoca tarafından yıkılmasını sağlamalarını ister.

Molla Gürani bu eserde, Fatih'in saygı duyduğu bir hocası ve sırdaşdır. Fatih, fetih için gerekli tedbirleri, yapılması gereken işleri onunla konuşur (s. 52-55).

Fetih (1988), adlı eserde yazar Ali Nar, Molla Gürani'nin Şehzade Mehmet'e hoca tayin edilmesine değinir. II. Murat, Akşemsettin, Hacı Bayram Veli ile Bursa sarayının bahçesinde İstanbul'un alınması ile ilgili sohbet ederlerken Molla Yegân ve Molla Gürani yanlarına gelir. Hacdan dönen Molla Yegan'a, II. Murat, "O mübarek beldeden hediyeniz nedir?" diye sorar. Molla Yegan, "Molla Gürani'yi getirdiğini, onun âlim ve fazıl olduğunu söyler. II. Murat çok sevinmiştir. Molla Gürani'yi oğluna hoca tayin eder (s. 14).

Bir gün Molla Gürani, Fetih Suresinin meal ve tefsirini yapmış, Resulullah'ın Mekke'yi fethini anlatmıştır. Şehzade Mehmet dalar. Onun İstanbul'u fethini düşündüğünü öğrenince onu sabrı tavsiye eder ve izn-i ilâhiye ereceksin." der. Gürani'nin bu sözü çok hoşuna giden Şehzade Mehmet, hocası ayrıldıktan sonra arkadaşlarını yanına çağırır ve onlara padişah taklidi yaparak görevler dağıtır.

Gürani "Ayasofya'da Allah ve Resulünün adını çınlatmaya var mısın?" diye onu sık sık tahrir eder, Muhammed'in mucizesinin yakın olduğunu söyler (s. 18).

³³ M. Necati Sepetçioğlu, *Her Bizansa Bir Fatih*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, yt. yok, 92 s.
³⁴ Eserin kullandığımız nüshasında yayın tarihi belirtilmemiştir. Kaynaklarda 1972 olarak yer almaktadır. (bk. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 3, Türk Edebiyatı Yayınları: 2, Büyük Eserler Dizisi: 1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1974, s. 739.

Şehzade Mehmet sultan olmuştur. Hocalarıyla sık sık bir araya gelir, konuşurlar. Akşemsettin gelince ayağa kalkıp ona yer gösteren Sultan Mehmet, Molla Yegân'a Akşemsettin gelince gayri ihtiyari ayağa kalktığını ve elleri titrediğini söyler. Molla Gürani'den de korkmaktadır. Onun yazdığı bir emirnameyi yırttığını, ancak kendileri ile iftihar ettiğini belirtir. "Hak konusunda susan âlim dilsiz şeytandır." der (s. 19). Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra da hocası Molla Gürani'yi daima yakınında bulundurmıştır. İstanbul'un kuşatılması sırasında Molla Gürani, Sadrazam Candarlı Halil Paşanın karşısında sultanı destekleyen, ona moral ve manevî güç veren bir kişidir.

Tiyatro eserlerimizde Molla Gürani'yi Fatih'in ilk hocası ve sürekli yanında bulundurduğu, kendisine büyük saygı duyduğu bir danışman olarak görmekteyiz.

4.2. Akşemsettin³⁵

Fatih konu alan eserlerde en çok adı geçen tasavvuf âlimi Akşemsettin'dir. Fatih'in kemale erişmesinde büyük rolü olan Akşemsettin, fethin sonuna kadar Fatih'in hep yanı başında olmuştur. Fatih, bir cihangir olmasına, devrinin fikir ve siyaset âleminde yüce mevkilerde bulunmasına rağmen o, dâima Akşemsettin'in elini öpmüş, onun rehberliği ile hata yapmaktan kaçınmıştır. Fatih, tasavvuf bilgilerini Akşemsettin'den almıştır. Samiha Ayverdi, Akşemsettin'in Fatih'in yanındaki ehemmiyetli mevkiini şöyle dile getirir:

"Akşemsettin müridi olan Fatih'te gördüğü kabiliyeti kısa zamanda işleyerek kemale erişirmiştir. Akşemsettin, elli üç günlük muhasara boyunca dâima Fatih'in yanında bulunmuş ve onun ümitsizliğe düşmesine engel olmuştur. Akşemsettin, Fatih'in hocaları Molla Gürani, Molla Hüsrev gibi Fatih İstanbul'a girerken de yanındadır. Hatta Fatih'e çiçek vermek isteyen Bizanslı genç kızlar, ak sakalı Akşemsettin'i sultan sanıp ona çiçek sunmuşlardır. Akşemsettin sultan olmadığını söyleyip Fatih'i onlara gösterdiyse de, Fatih, "Padişah benim ama, o benim hocamdır." diyerek kendisine sunulan çiçekleri hocasına göndermiştir. İstanbul'a yerleşme ve ilk kargaşalık günleri duruluncaya kadar o dâima padişahın yanı başındadır ve ona yol göstermiştir. Ebû

³⁵ Şeyh Mehmed bin Hamza, Sultan II. Mehmet devri ulema ve şeyhlerinden olup Dimişk'ta doğmuştur. Çocukken babası ile Anadolu'ya gelmiş, zekâ ve istidadı sayesinde kısa zamanda kendini yetiştirmiş ve Osmancık kasabasında müderris olmuştur. Hacı Bayram Veli'ye intisap etmiştir. Onun müritleri arasında tez zamanda irşad etmiştir. Tababetteki başarısından dolayı Edirne'de padişahın iltifatını kazanmış ve Fatih ile fetih olayına da katılmıştır. Bazı kerametler de gösterip Hazreti Eyyub Ensari'nin mezarını da bulmuştur. Fatih onun müritleri arasına girmek istediyse de Akşemsettin buna izin vermemiştir. 864 tarihinde Torbalı kasabasında ölmüştür. Tasavvufia ilgili Risaletü'n-Nur isimli eseri vardır. (bk. Şemsettin Sami, *Kamusü'l-Âlâm*, Mihran Matbaası, C. I, İstanbul, 1302, s. 265-266).

Eyyübü'l- Ensarî'nin kabrini işaretle, padişahın burda bir türbe ve câmi yapmasını temin etmiştir.³⁶

Fatih'i konu alan tiyatro eserlerimizin sekizinde rol alan Akşemsettin, Fatih'in İstanbul'u alıp, oranın yerleşim işlerini tamamlayıncaya kadar onun yanında bulunmuş, ona rehber olmuştur. Onun umutsuzluğa düştüğü anlarda dâima destekleyicisi olmuş, onun İstanbul'u alacak komutan olduğunu her fırsatta tekrar etmiştir. Fatih onu çok sevmiş, büyük saygı göstermiştir. Tiyatro eserlerimizde Akşemsettin şöyle tanıtılmaktadır:

Fethin beş yüzüncü yıldönümü dolayısıyla İbrahim Yağcı- Şinasi Okur tarafından yazılan *Fatih* (1953) adlı eserde Akşemsettin, Fatih'in sürekli yanında bulundurduğu şeyhlerdendir. Kuşatma kırk gündür devam etmektedir. Fatih'in başkanlığında toplanan ulema, şeyhler, beyler, tecrübeli yeniçeri zabıtları bundan sonra izlenecek yolu tartışmaktadırlar. Fatih, çekinmeden herkesin rahatça fikrini söylemesini istemiştir. Candarlı Halil Paşa, kuşatmanın uzadığını bahane ederek onun kaldırılmasını ister. Bu fikre Zağanos Paşa, Turhan Bey, şiddetle karşı çıkarlar. Akşemsettin ve Molla Gürani "Harbe devam etmek lâzımdır." derler (s. 28). Fatih, son taarruza geçer.

Fethin beş yüzüncü yıldönümü dolayısıyla yazılan Nazım Kurşunlu'nun *Fatih* (1991)'inde³⁷ Fatih, henüz sultan olmuş, Anadolu kaynamakta, Fatih'ten bir şeyler istemeye gelen elçiler, sarayı doldurmaktadır. Bütün bunların sadrazam Halil Paşanın yüzünden olduğunu bilen ve olaylardan haberdar olan Akşemsettin, Candarlı ile sürekli tartışan Zağanos ve Turhan Paşalarla Candarlı arasında dâima bir arabulucu görevi yapmaktadır (s. 29-31). Akşemsettin fetih günü Fatih'in yanındadır. Ulubatlı bayrağı Topkapı surlarına dikmiş, ağır yaralı olarak bu müjdeyi sultana kendisi getirmek istemiştir. Fatih derhal yaralarına bakılmasını emreder. Akşemsettin, Ulubatlı'nın şehitler arasına kavuştuğunu söyleyerek onu rahat bırakmalarını ister. Biraz sonra Fatih ile zafer ışıklarını seyre çıkarlar. (s.182)

A.Turan Oflazoğlu'nun *Bizans Düştü/Fatih* (1999), adlı eserinde Akşemsettin, Fatih'in büyük destekçisidir. Fatih'i kuşatmadan vazgeçirmeye çalışan Halil Paşanın karşısında sık sık Fatih'i tahrik ettiği, zaferin müjdelendiği insan olduğunu hatırlattığı görülmektedir. Halil Paşanın kuşatmanın kaldırılmasını istemesi üzerine:

*"Hiç kimse kaldıramaz!
Yüzyıllar uzunluğunda bir özlem kasırgasıdır
Bu orduyu Bizans'ın çevresine konduran.
Ey kapalı kapıları açmaya gelenler!"*

³⁶ Sâmiha Ayverdi, *age.*, s. 44.

³⁷ Nazım Kurşunlu, *Fatih*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, 190 s.

Bilin ki

Yerde kımıldayan küçücük böceklerden göğün ışıltılı kocaman yaratıklarına dek

Bütün varlıkların maceralarını kararlaştıran

Altın harflerle şöyle yazdı o gizli levhasına:

Konstantin'in şehrini, o şehirler şehrini

Sultan Mehmet'in askerleri alacaktır; ve bu fetih

İssiz boşluğu donatan Zaferler Burcu'nun

En parlak yıldızı olacaktır.”

Kim bundan şüphe eder

Ne bu dünyada yeri vardır

Ne de öbür dünyada!...(s.100-101)

der. Fatih ile aralarında güçlü bir saygı-sevgi ilişkisi bulunan Akşemsettin, Fatih'in en büyük yardımcısı, moral hocası olmuştur. Öyle ki Fatih, büyük fethin başarısını bile Akşemsettin'e sunmuş "Buyurun hocam açtığınız kapıdan." diyerek Bizans'a ilk önce onun girmesi için yol vermiş, kendine sunulan çiçekleri hocasına verdirmiştir.³⁸ İstanbul düşmüş, Ulubatlı Hasan bayrağı surlara dikmiştir (s. 117). İstanbul'un kapılarını hocasının açtığını söyleyen Fatih, bu zaferi hocasına sunmuştur. Akşemsettin:

"Konstantin'in şehrini alan başbuğa ne mutlu

Ne mutlu onun askerine" der.

38 "Fatih'in en büyük talihlerinden biri de karşısında Akşemsettin gibi bir rehber bulmasıdır." diyen Ayverdi'ye göre Fatih'in ruh dünyasının şekillenmesinde en büyük pay ona aittir. "Fatih, Akşemsettin'in tasavvuf bilgileri ile donatılmaydı, yine de dünyanın sayılı cihangirleriyle boy ölçüşebilir, fakat bu Fatih olmazdı. Yeryüzüne örnek insan tipiyle örnek çağı, onun tasavvuf ile yoğrulan zihni ve ruhi faaliyetlerindeki uyumu meydana getirmiştir. Eğer Fatih tasavvuf terbiyesiyle beşeri ihtiras ve icaplarına hükmetmeyi öğrenmemiş olsaydı, otuz yıl dünyayı titreten isminin yanı başına yüz kızartıcı nice sıfatlar eklenecekti. Dostları kadar düşmanlarının da akıllarını durduran terazili fikirleri, esrarlı feraseti, duygu iffeti, parlak adaleti yerine; cesareti kahır, müsamahası gazap, temkini şiddet, sükûnu hışım olmakla, bir medeniyet ve insanlık sembolü olmaktan çıkarak bir istilâcı, bir yıkıcı olacaktı." diyen Ayverdi, "Bir cihangir olmasına, devrinin fikir ve siyaset âleminde yüce mevkilerde bulunmasına rağmen o, dâima Akşemsettin'in elini öpmüş, onun 'Hizaya gel' ihtiarını dâima işterek hizaya gelmiştir. İskender ve Napolyon da birer cihangir olmalarına rağmen, kendi kendine karşı hesap vermeye mecbur tutulmuş, manevî terbiyesinde nefis kontrolü şart kabul edilmiş Fatih'le bu noktada araları dâima mesafeli kalmıştır. Elli üç günlük muhasarada padişahı destekleyen, yeis ve ümitsizlikten geri çeken, 'Korkma alacaksınız!' diyen ses, Akşemsettin'in sesidir. (Sâmiha Ayverdi, *age.*, s. 41).

Adil Başal'ın *Fatih* (1954)³⁹ adlı eserinde Fatih, topladığı heyette İstanbul'a savaş açmaya karar verdiğini, elçi ile haber gönderildiğini, bu kararın ordunun ve bütün milletin kararı olduğunu söylemiştir. Akşemsettin'e bakar. Akşemsettin bu kararın beşer ıstırabını dindirmek, kardeşlik insanî vazifesini yerine getirmek için olduğunu, muharebenin imana kuvvet, hasma dua olacağını söyler (s. 5).

İstanbul alınmıştır. Şehrin imarına, insanların sorunlarına eğilen Fatih, yapılan işlerde yine onun yanı başında bulunan hocası Akşemsettin'e danışmaktadır. Akşemsettin, Fatih'in yaptıklarını onaylayarak "Ben asıl bahtiyarlık ve huzuru şimdi anlıyorum. Türk'ün mutlu sultanısın sen." diye ondan memnuniyetini ifade eder (s. 65).

Süleyman E. Sönmezler'in *Fatih Sultan Mehmet* (1962) adlı eserinde Türk ordusu kuşatmadadır. Fatih harp meclisini toplamış, Bizans'tan gelen elçi nedeniyle adamlarının fikirlerini almaktadır. Halil Paşa yine kuşatmanın kaldırılması taraftarı, Zağanos Paşa ise aksini savunmaktadır. Fatih bütün paşalarına görev taksimi yapmıştır. Bütün bu olanlar hakkında Fatih, şeyhim Akşemsettin, hocam Molla Gürani tertibim hususunda ne buyururlar diye sorar. Akşemsettin " Bizce malumdur ki fetih size nasip olacaktır. Allah gazanı mübarek eyleye." der. Molla Gürani de aynı fikirdedir. (s.31)

Şehir alınmıştır. Akşemsettin şehrin tez günde nüfuslandırılmasını ister. Binlerce bakirenin âileleri ile Anadolu ve Rumeli'den buraya getirilip bahadırlarımızla evlendirilmesi ile maksadın hasıl olacağını söyler.(s.39) Gaza malının israf edilmemesini, hayrat ve hasanat yapılmasını ister. Fatih bu fikri beğenir, Kendisine her zaman yardımcı olan şeyhine minnetini bildirir.

Deniz Abdal (1971): Behçet Kemal Çağlar'ın fethin 500. yıldönümü için yazıldığını söylediği bu radyofonik piyeste Akşemsettin'i yine Fatih'in İstanbul kuşatmasında yanı başında görürüz. Bu eserde o, ermiş bir insandır.

Ayak bastığı yeri halkın kutsal saydığı Deniz Abdal, on binlerce gönüllüsü ile İstanbul kuşatmasına gelmiştir. Akşemsettin çadırının önünde Deniz Abdal'ı karşılar. Deniz Abdal, onun elini öpmek ister.

*"Lütfet, birkaç adım at, sesini halka duyur,
Elini öptüğümü görsünler, sevinsinler."*

Akşemsettin'in, "Benim ne mertebem var ki elimi öpesin?" sözü karşısında Deniz Abdal:

³⁹ Adil Başal, *Fatih*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1954, 80 s.

*“Yedi tepe yanında sekizinci tepesin
Kararını bulacak sayende tedbirimiz.
Gülbank-i âsumanı tutan aziz pîrimiz” der (s. 63).*

Kendisi de bir ermiş olan Deniz Abdal, kuşatma için yapılan işleri rüyasında görmüştür. Her iki taraftan da bütün ermişlerin burada olduğunu bilmektedir. Akşemsettin'e kavuşmuş olmaktan mutludur. Akşemsettin ise onu kendisinden daha ileri mertebede görmektedir (s. 72).

Akşemsettin bir köşede Molla Gürani ile son hücumu izlerken gökte uçan şehitleri seyre dalar. En son gördüğü Ulubatlı'dır.

Her Bizans'a Bir Fatih (1972) adlı eserde Fatih'in Kostantiniyye tutkusunu bilen ve bulutların arkasından “Korkma alacaksın!” diye haber veren bir ermiştir. Fatih bu sesi İstanbul'u alıncaya kadar her yerde duymuştur.

Ali Nar'ın *Fetih* (1988) adlı eserinde Akşemsettin, Fatih'in babası II. Murat'ın da sohbetlerinde bulunan bir kişidir (s. 13). Daha sonra sultan olan Fatih'in de hep yanında olmuş, onun büyük sevgi ve saygısını kazanmıştır. Sık sık hocalarıyla bir araya gelen ve ilmî sohbetlerde bulunan Fatih Sultan Mehmet, Akşemsettin her huzura geldiğinde ayağa kalkar ve dâima onun elini öper. Molla Yegan la bir gün sohbet ettiği sırada içeri giren Akşemsettin'i göstererek onun karşısında titrediğini ifade eder (s. 19).

Fatih, İstanbul'u alma fikrini toplantıya çağırdığı hocaları ile ilk kez konuşur. Akşemsettin, “Allah'ın nusreti bizimle olacak. Hareket plânımızı tespit edelim.” der. Çünkü Akşemsettin'e göre de Bizans ahdini bozmuştur (s. 21).

Tiyatro eserlerimizde Akşemsettin, Fatih'in “hocam, şeyhim” diyerek büyük saygı, sevgi gösterdiği bir büyüğüdür. O huzura geldiği zaman daima ayağa kalkar, elini öper. Eserlerimizde onu değişik olaylarda görmemize rağmen, Fatih'e dâima yol gösteren, ümitsizliğe düşmesine engel olan ve Sadrazam Halil Paşanın karşısında Fatih'i kuşatmadan vazgeçmemesi gerektiğini, fethin kendisine nasip olduğunu söyleyen kişidir. Molla Gürani ve Zağanos Paşa ile hep aynı fikirde olmuşlardır. Ağırbaşlı bir ermiştir.

4.3. Molla Yegan⁴⁰

Tiyatro eserlerimizde Molla Yegan, sadece bir eserde kısaca geçer. Fatih'in ilk hocası Molla Gürani'yi Sultan Murat'a takdim eden kişidir. *Fetih* (1988) adlı eserde Sultan Murat, bir gün, Akşemsettin, Hacı Bayram Veli ile

⁴⁰ Sultan Murat Hüdavendigâr devri âlimlerindendir. Hac dönüşü Halep'te rastladığı Molla Gürani'yi Osmanlı Sultanı II. Murat'a takdim etmiştir. (bk. Ahmet Ateş, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, C. 8, s. 407).

Bursa sarayının bahçesinde İstanbul'un alınması ile ilgili sohbet ederlerken o sıralarda hacda bulunan Molla Yegân, yanında bir zatla gelir. II. Murat, hacdan gelen Molla Yegan'a "O mübarek beldeden hediyeniz nedir?" diye sorduğunda Molla Yegan, onun manevî hediye hoşlandığını söyleyerek Mısır'da tanıştığı, bilgi ve faziletini çok beğendiği Molla Gürani'yi getirdiğini söyler ve yanındaki Molla Gürani'yi tanıtır. Oğlunun eğitiminden endişe duyan II. Murat buna çok sevinmiştir. Molla Gürani'yi oğluna hoca tayin eder (s. 14).

Fatih sultan olduktan sonra da hocalarıyla sık sık bir araya gelir ve onlarla sohbet ederdi. Bir gün Molla Yegan'la sohbet ettiği sırada içeri giren Akşemsettin'i hocasına göstererek onun karşısında titrediğini ifade eder (s. 19).

4.4. Molla Lütüfi⁴¹, Molla Hüsrev⁴², Akbıyık Dede, Ali Kuşçu⁴³

Fatih Sultan Mehmet (1962) adlı eserde, isim olarak geçmektedirler. Molla Lütüfi, Fatih Sultan Mehmet Medresesi'nde odası olan bir âlimdir. Fatih özel kütüphanesinde onunla zaman zaman şakalaşmaktadır. Molla Hüsrev, Akbıyık Dede, Akşemsettin, Molla Gürani'nin önünde sınava giren Fatih, hocası olan bu âlimlerin karşısında başarılı olup medresede kendine âit bir odası olmuştur. Bu sevincini ve sınavda duyduğu heyecanı Fatih, Molla Lütüfi ile paylaşmıştır (s. 87-89). İstanbul alındıktan sonra buranın bir ilim, irfan merkezi olmasını isteyen Fatih, derhal Ayasofya medresesinde derse başlanmasını ister. Molla Hüsrev'e burada hocalık edeceğini bildirir. (s.40) Pantokrat Manastırı'nda geçici olarak medreseler açılacağını söyleyen Fatih, buradan da

41 Tokatlıdır. Sinan Paşa kütüphanesine bir hafız-ı kütüp lâzım olmuş, Gürani talebesi olan Molla Lütüfi'yi Fatih'e tavsiye etmiştir. (bk. A. Süheyl Ünver, *age.*, s. 378).

42 Molla Husrev, Türk fikh âlimidir. Varsak kabilesinden olup, Kargın köyünde doğmuştur. Bir rivayete göre frenk aslından olup, İslâmiyet'i kabul etmiştir. Edirne'de bir müddet Şah Malik medresesinde hocalık etmiştir. Edirne kadısı, Rumeli kazaskeri oldu. İstanbul'un ilk baş kadısı Hızır Beyden sonra bu göreve getirildi. Aynı zamanda Ayasofya medresesi müderrisliğini yaptı. Padişah tarafından şeyhülislâmlığa getirildi. 1480'de İstanbul'da vefat etti. (bk. Franz Babinger, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, C. 5/1, s. 605-606).

43 Fatih zamanında Türkistan'dan İstanbul'a gelmiştir. Timur'un torunu meşhur astronom Uluğ Beyin doğancısıdır. Bizzat Uluğ Beyden ve Kadı-zâde'den matematik ve astronomi öğrenmiştir. Kadı-zâde'nin ölümü üzerine rasathanenin başına geçmiştir. Uluğ Beyin öldürülmesinden sonra Azerbaycan'a giden Ali Kuşçu, Akkoyunlu padişahı Uzun Hasan'ın maiyetine girmiş, onun tarafından Fatih'e elçi olarak gönderilmiştir. Doğu ve batı bilginlerini sarayına toplamayı pek seven Fatih, aile ve adamlarıyla onu İstanbul'a davet etmiştir. (bk. Aykut Kazancıgil, "Fatih Devri İlimi Hayatı İçinde Tıp Eğitimi ve Tababet", *İstanbul Armağanı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 253-263; A. Süheyl Ünver, "Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis: Ali Kuşçu, Hayatı ve Eserleri", *İstanbul Risaleleri II*, Risale 11, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 203-309).

Molla Zeyrek'in mesul olmasını ister. Fatih, Ali Kuşçu'nun methini duymuştur. "Davet edelim de Ayasofya Medresesi'nde tedris etsin." der.

Her Bizans'a Bir Fatih adlı eserde Fatih, Bizanslıların Bizans'ın kunduğuna dair inandıkları efsanenin ya Molla Gürani, ya da Akşemsettin, Akbıyık, Hüsrev Hoca tarafından yıkılmasını sağlamalarını ister.

4.5. Top Ustası Macar Urban:

Ayverdi Fatih'in askerlik dehası için şöyle der: "Askerlik ilmini şaşırtan, akıl durdurucu buluş ve kararlarla olmazları olduran ve harp kaideleriyle alay edercesine ordularını sevk ve idare eden hükümdarın topçulukta balistik kaidesinin icadı, seyyar muharebe kuleleri inşası, lâğım tertibatı ve bütün bu vâsıta ve âletlerin kullanılmasını düzenleyip kolaylaştıran pratik zekâsı, dünya tarihini aşağılık hissiyle sarsan muhteşem ve benzersiz bir örnektir."⁴⁴

Devrinin bütün bilim, sanat adamlarının Edirne'ye toplanmasını isteyen Fatih, İstanbul'un surlarını yıkacak topların yapımı için yıllarca düşünmüş, plânlar yapmıştır. Sultan olur olmaz meşhur top ustası Macar Urban'ı düşündüğü topları dökmesi için Edirne'ye davet eder. Bu olaya iki eserimizde temas edilmiştir:

Funda Ginyol'un *Kostantiniye'nin Güneşi* (1997)⁴⁵ adlı eserinde asıl kahraman Urban'dır. Fatih'in hayallerini kurup üzerinde uzun uzun düşündüğü Bizans'ın surlarını yıkacak topları dökmesi için davet edilen topçu ustası Urban'ın Bizans'a ihanet ettiğini düşünerek bunalıma düşmesi ve bu ihanetin gerçek sebebi üzerinde durulur. Urban plânlarını hazırladığı güçlü silâhlarını Kostantiniye'nin savunması için kullanmak istemektedir. Ancak imparator onunla görüşmeyi kabul etmemiş, komutanlar da surların tamir edilmesini şehrin savunulması için yeterli görmüşlerdir. Şehnaz adlı bir kadın Osmanlı sarayında değerinin anlaşılacağına, onun bir kahraman olacağına onu inandırmıştır. Urban, hain olmak istememekte, zenginlik, takdir, mutluluk, cennet istemektedir (s. 61).

Urban, Sultan Mehmet'in hizmetine girmiş, döktüğü toplar, Rumelihisar'ın burçlarına yerleştirilmiştir. "Dur !" emrine uymayan Venedik gemisine ilk kez atılan bu toplarla Venedik gemisi batırılmış, pek çok kişi ölmüş, bir kısmı da esir alınmıştır. Esirler arasında Urban'ın sevdiği Mari'nin seyyah kardeşi Salmon da vardır. Bir sandık içinde kardeşi Mari'ye götürdüğü bir çüce ile sahile çıkarılır. Onlarla karşılaşan Urban, Bizans'a ihanet ettiği hissine kapılır. Dökülen büyük toplar ile İstanbul, yakılıp yıkılmıştır. Urban, Bizans'a, doğduğu bu şehre ihanetinden dolayı Kostantiniye'nin kendinden öç

⁴⁴ Sâmîha Ayverdi, *age.*, s. 124.

⁴⁵ Funda Ginyol, *Kostantiniye'nin Güneşi*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

alacağını düşünmektedir. Yıkılan bir kiliseye Tanrı'dan af dilemeye gelen Urban, bunalmalar geçirmektedir. Şehri sevgilisi Mari ile terk edeceği sırada Urban'ın ihanetini anlayan Salmon tarafından engellenir. Urban'ın sandığını rıhtıma götüren Benyamin, Salmon tarafından iyice dövülmüş, ölmek üzeredir. Benyamin, Urban'a "Dönemeyeceksin Urban. Benim güçsüz ellerim arasında öleceksin. Affedilmek isteyeceksin! Başka efendi bulamayacaksın." diye onu tehdit etmiştir (s. 71).

A.Turan Oflazoğlu'nun *Bizans Düştü/Fatih* (1999), adlı eserinde Mehmet, yeni bir dünya düzeni kurmak için bilimin önderliğini gerekli görmektedir. Yeryüzünün bütün düşünen kafalarının Edirne'ye toplanmasını ister (s.15). Yıllardır hayallerini kurduğu, plânlarını yaptığı topları döktürmek için ünlü top ustası Macar Urban'ı çağırmıştır. Urban, Bizans'a yaptığı topların parasını alamamış, Bizans'a öfke duymaktadır. Fatih istediği topları dökerse onu paraya boğacağını, bu uğurda hiçbir külfetten kaçınmayacağını söyler.

*"Benim düşündüğüm topları dökersen
Sana ben öyle para veririm ki, ustam...
Bizans tacını dahi satın alabilirsin."*(s.17)

Bizans'tan para alamayacağını anlayan Urban, Osmanlı'nın emrine girmiştir.

4.6. Şair Ahmet Paşa⁴⁶

Babası gibi kendisi de Türk klâsik edebiyatımızın bir şairi olan ve devrinin şairleriyle bir araya gelerek onlarla şiir sohbetleri yapan, onlara iltifatlar eden, görevler veren Fatih'in Avnî mahlasıyla yazdığı şiirleri bir "Divan" oluşturmaktadır.⁴⁷ Fatih, Sadi, Hâfız, Genceli Nizami'yi okumuş, devrinin Türk şairlerinden Şeyhî ve Ahmet Paşanın tesirinde kalmıştır.⁴⁸ Fatih, nedimi olan Melihî'nin "Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül" mükerrer mısralı murabbamı bir muhammesle; Ahmet Paşa ise bir murabba ile tanzir etmiştir.

⁴⁶ Edirne'de doğmuştur. Bir müddet Bursa'da müderrislik, Edirne'de kadılık yapmıştır. Fatih devrinde İstanbul'a gelmiş, padişahın yakınlık görerek kendisine vezirlik verilmiştir. Daha sonra gözden düşmüş, hapsedilmiş ise de Fatih tarafından affedilmiştir. (bk. Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1970, s. 232-235).

⁴⁷ Bu konuda şu eser ve yazılara bakılabilir: Reşat Ekrem Koçu, *Fatih Sultan Mehmet*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002, s. 259-303; *Fatih ve Şiirleri*, (hzl. Ahmet Aymutlu), M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1959; Abdülkadir Karahan, "Fatih, Şair Avni", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VI, 31 Aralık 1954, s. 1-38; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmet*, İstanbul, 1953.

⁴⁸ Abdülkadir Karahan, *agm.*, s. 25.

Fatih'in Melihî ve Ahmet Paşadan hiç de geri kalmadığını söyleyen Karahan, "Fatih, sarayında bir çok âlim ve şâirle gayet sık surette temas eden ve bütün seferlerine bunlardan bir kısmını birlikte götüren, hayatın zevk ve şevkini biraz da ilim ve şiirde bulan, hatta vezirlerini bile bunlardan seçen (Sinan, Ahmet, Mahmut, Mehmet Paşalar gibi) bir hükümdardır." demektedir. Karahan, Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih'in muhteşem, kudretli bir insan olmak azm ve iradesini sanatta tam olarak hissettirememesini, sanata istediği kadar zaman ayıramamasına ve klâsik edebiyatın beşerî duyguları istenildiği ve duyulduğu şekilde göstermeye pek de imkân vermeyişine bağlamaktadır.⁴⁹

Fatih'in dışında, devrinin şairlerinden sadece Ahmet Paşa, bir TV. senaryosu olarak yazılan ve bu incelememizde tiyatro eserlerimiz arasında incelediğimiz *Topkapı* adlı eserde bahsedilmektedir.

*Topkapı*⁵⁰ (1992)'da Fatih, bazı gecelerini şiir yazmakla geçirmektedir. Devrin şairlerinden Şair Ahmet Paşanın bir şiirine nazire yazmıştır. O sırada yanına gelen Sadrazam Gedik Ahmet Paşaya bu nazireyi okur.

*"Sevdin ol dilberi söz söylemedin ay gönül
Eyledin kend'özünü âleme rüsvây gönül
Sana cevreylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabreyleyemezsin nideyim hây gönül
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül"*(s.13)

Gedik Ahmet Paşa bu şiirin aslına göre daha güzel olduğunu söyleyerek Fatih'e iltifat eder. Bunun üzerine Fatih, "Ben önce padişah sonra şairim. Ahmet'se önce şair, sonra paşadır. Benimki oyalanmak, yorgunluk gidermek sadece." diyerek Ahmet Paşanın şairliğinin kendinden daha ileri olduğunu ve onu takdir ettiğini söylemiştir. Karahan'ın yukarıda zikredilen yazısında bu şiirin Melihî'ye âit olduğu, Fatih gibi Ahmet Paşanın da bu şiire bir nazire yazdığından söz edilmiştir.

4.7. İtalyan Ressam Gentile Bellini

Fatih, ilmine, sanatına itimat ettiği her bilgi sahibine, sanatçıya cins ve mezhep ayırmadan, hürmet edip sohbetle bulunmuştur. Fâtih, garp tekniğinin damgasını taşıyan ve resmi, memlekete ithal eden ilk hükümdardır. Güzel sanatların tabîî bir hamisi olan Fatih, Bellini'den çok önce ressamlıkta ve bilhassa madalya imalinde büyük şöhret yapan Veronalı Matheo de Pasti'yi saraya getirtmiştir. Hükümdarın madalyalarını yapmış ressamlar arasında Costanzo di

⁴⁹ A. Karahan, *agm.*, s. 35.

⁵⁰ A. Turan Oflazoğlu, *Topkapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

Ferrara da vardır. Fatih'in asıl şöhretini veren resimleri, bir İtalyan olan Bellini tarafından yapılmıştır.⁵¹

Fatih, batılı bir ressama portresini yaptıran ilk Osmanlı sultanıdır. İtalyan ressam Bellini'yi İstanbul'a davet eder. Bu konuya değinen tek eser, *Topkapı*'dır. Ressam Gentile Bellini, Fatih'in resmini bitirmek üzeredir. Fatih "Bizim nakkaşlar, kavramı, genel olanı resmediyorlar daha çok. Söz gelimi beni, Murat oğlu Mehmet'i değil de padişahı." der. Bellini, bir zamanlar Roma'da da aynı tavrın olduğunu, artık insanın kendisine ve insanı barındıran doğaya yöneldiklerini söyler. Fatih'e göre, insanı gerektiği gibi tanımak, dünyaya sağlam basmak, doğayı buyruk altına almak için bu şarttır. Bellini "Murat oğlu Mehmet'i resmetmeye çalışıyorum, ondaki şair ruhlu, kaplan pençeli cihangiri, doğu ile batının nicedir özlenen mutlu buluşmasını." der. Fatih'in ülkesine gelmekten mutlu olduğunu ve çağrıldığında şaşırıldığını, çünkü Müslümanlıkta tasvirin yasak olduğunu, halbuki bu işi yaptığını söyler. Fatih ona Kur'an'da resmi yasaklayan âyet bulunmadığını, bu kitabın putları yasakladığını belirtir. Resim bitmiştir. Fatih, "Beni olduğum gibi gören ilk insan sizsiniz. İşte, bu benim gerçekten. İnsana ve dünyaya yeni bir bakış, yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş, kısaca yeni bir çağ. İnsana düşen, Tanrının yarattığı güzel dünyayı, daha da güzelleştirmektir." der. Portreyi beğenmiştir. Bellini'ye "Sizi ve sizin gibileri her zaman görmek isterim." deyince Bellini duygulanır ve "Sizin gibiler yönetmeli dünyamızı. Türklere ne mutlu!" diye minnetini ifade eder. Fatih, vücutça yorgun zamanına rastladığını söyleyince, "Sizin gibi insanlarda vücut yorgun düştükçe ruh daha da güçlenip kanatlanır. Size bizim oralarda 'Büyük Kartal' demeleri boşuna değilmiş. Dilerim sonsuza kadar yaşarsın." diye iyi duygularını bildirir (s. 15).

Sonuç

Fatih ve Fetih olayını konu alan on dört tiyatro eseri üzerinde yaptığımız bu çalışmada işlediğimiz konunun on tiyatro eserinde yer aldığı görülmüştür.

Bu eserler bize Fatih'in iyi bir eğitim aldığı, babasının onun yetişmesi için büyük endişe duyduğunu, ona devrin en ünlü hocalarını tuttuğunu göstermiştir.

Bilime, bilim adamına ve sanatçıya büyük değer veren Fatih, eğitimini sultan olduktan sonra da sürdürmüş, onun zamanı ulema ve sanatçılar için yeni bir çağ olmuştur. İstanbul'u ilmin merkezi haline getirmek için hiçbir külfetten kaçınmayan Fatih, ismini duyduğu her ünlü bilim adamını ülkesine davet etmiş, onların rahat çalışması için her imkânı sunmuştur.

⁵¹ Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih*, Baha Matbaası, İstanbul, 1974, s. 112.

Çevresinde sürekli bulundurduğu, devlet görevlerine getirdiği bilim adamlarının çoğu ile çok iyi münasebetler kuran Fatih'in dönemi, hem bizim hem de dünya için bilim ve irfan çağı olmuştur.

Tiyatro eserlerimizde adı en çok geçen kişiler, aynı zamanda Fatih'in manevî dünyasını da şekillendiren hocaları Molla Gürani ve Akşemsettin'dir.

İstanbul'u feth eden Fatih Sultan Mehmet'in başarısının, çocukluğundan itibaren aldığı eğitime, çevresindeki ulema, şeyh ve sanatkârların önemini ve değerini bilerek onlardan istifade edip kendisini geliştirmiş olmasına bağlandığı görülmüştür.

Kaynaklar

- AND, Metin, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1972.
- AND, Metin, "Türk Tiyatrosunda Tarihî oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekçeleri", *7. Uluslararası Türk Tarih Kongresi, Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s. 768-773.
- ATEŞ, Ahmet, "Molla Gürani", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 406-408.
- AYMUTLU, Ahmed, *Fatih ve Şiirleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.
- AYVERDİ, Sâmîha, *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih*, Baha Matbaası, İstanbul, 1974.
- BABINGER, Franz, "Molla Husrev", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/1, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 605-606.
- BALTACI, Cahid, "Fatih Sultan Mehmed Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Semân Medreseleri", *İstanbul Armağanı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- BAŞAL, Adil, *Fatih*, Hüsnütabi Matbaası, İstanbul, 1954.
- BERİÂ, Sıral, *Küçük Serdar (Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu)*, Tan Matbaası, İstanbul, 1953.
- BUTTANRI, Müzeyyen, *Türk Edebiyatında Tarihî Tiyatro (Başlangıçtan 1950'ye Kadar)*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- CEYHAN, Münir, *Fatih'in Çocukluğu*, Hüsnütabi Matbaası, İstanbul, 1954.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal, "Deniz Abdal", *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un Fethine*, Devlet Kitapları, Bin Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Ferik Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Kostantiniyye*, (hızl. Mehmet Şevket Eygi), Bedir Yayınları, İstanbul, 1994.
- GİNYOL, Funda, *Kostantiniyye'nin Güneşi*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.
- KABAKLI, Ahmet, "Mustafa Necati Sepetçioğlu", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 3, Türk Edebiyatı Yayınları: 2, Büyük Eserler Dizisi: 1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1974.
- KAPLAN, Mehmet, "Namık Kemal ve Fatih", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VI, 31 Aralık 1954, s. 71-82.

- KARAHAN, Abdülkadir, "Fatih, Şair Avni", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VI, 31 Aralık 1954, s. 1-38;
- KAZANCIGİL, Aykut, "Fatih Devri İlmî Hayatı İçinde Tıp Eğitimi ve Tababet", *İstanbul Armağanı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 253-263.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, "Ahmet Paşa", *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1970, s. 232-235.
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Fatih Sultan Mehmet*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002.
- KURŞUNLU, Nazım; *Fatih*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.
- NAR, Ali, *Fetih*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.
- OFLAZOĞLU, A. Turan, *Topkapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- OFLAZOĞLU, A. Turan, *Bizans Düştü Fatih*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZTUNA, Yılmaz, "İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmet", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 4, Mayıs 1973, s. 38-51.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati, *Her Bizansa Bir Fatih*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1972.
- SÖNMEZLER, Süleyman E., *Fatih Sultan Mehmet*, Ticaret Matbaası, İzmir, 1970.
- Şemsettin Sami, *Kamusü'l- Âlâm*, C. I, Mihran Matbaası, İstanbul, 1302.
- ÜNVER, A. Süheyl, "Fatih Sultan Mehmed İlmî Hayatı ve Faaliyeti", *İstanbul Risaleleri I*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 349-467.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl, "Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis: Ali Kuşçu, Hayatı ve Eserleri", *İstanbul Risaleleri II*, Risale 11, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 203-309.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl, *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmet*, İstanbul, 1953.
- YAĞCI, İbrahim - OKUR, Şinasi, *Fatih*, Gün Basımevi, İstanbul, 1953.